

Р. А. Поповкандидат наук з державного управління,
доцент кафедри романо-германських мов і перекладу
Національного університету біоресурсів і природокористування України

РОЗВИТОК АВТОНОМНОСТІ СТУДЕНТІВ: ОСНОВИ ДИДАКТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ

У статті зазначено, що поняття «модель» використовується в широкому значенні як система, що мисленнєво уявляється й матеріально реалізується, відображаючи або відтворюючи об'єкт дослідження, здатна заміщати його так, що її вивчення дає нову інформацію про цей об'єкт моделювання, дозволяє оптимально сполучати експериментальне вивчення об'єкта з побудовою логічних конструкцій, абстракцій у будь-якій сфері життєдіяльності та представлено модель автономності студентів закладів вищої освіти, яка об'єднує п'ять блоків, що мають свої характеристики.

Модель системи розвитку автономності студентів вищого педагогічного закладу абсорбує принципи розвитку автономності. Поряд із цим, визначено організаційні принципи моделі системи розвитку автономності студентів. До таких принципів належать: принцип нелінійності; принцип зверненості до активності особистості через ціннісно-вартісну діяльність; принципи динамічності та діалогічності сучасної фахової підготовки; принципи пізнавальної активності та самостійності майбутнього фахівця; принцип опори на провідні види діяльності в разі вибору виду занять та способів розв'язання навчальних завдань. Конкретизація вихідних положень та принципів моделі системи розвитку автономності студентів створює відповідний теоретичний фундамент. Розробляючи модель системи, також враховувано етапи професійного становлення особистості.

До моделі розвитку автономності студента включено п'ять синкретичних блоків: блок цілепокладання, ціннісно-орієнтаційний блок, діяльнісно-процесуальний блок, коригувальний блок, прогностичний блок. Узагальнення психолого-педагогічної інформації дозволяє виокремити інформаційно-змістові та процесуально-організаційні характеристики кожного блоку.

Вважається, що теоретичне обґрунтування моделі системи формування автономності студентів, яке передбачає конкретизацію методу моделювання та типу моделі, виходячи з її призначення, вихідних положень і принципів на засадах синергетичного та компетентнісного підходів, втілюється у розробку п'яти взаємопов'язаних блоків, кожен із яких описується за допомогою інформаційно-змістових та організаційно-процесуальних характеристик.

Ключові слова: модель, автономність студентів, модель системи розвитку автономності студентів.

Постановка проблеми. Результати термінологічного аналізу свідчать, що поняття «модель» використовується в широкому значенні як система, що мисленнєво уявляється й (або) матеріально реалізується, відображаючи або відтворюючи об'єкт дослідження, здатна заміщати його так, що її вивчення дає нову інформацію про цей об'єкт; у вузькому значенні: симпліфіковане зображення певного явища за допомогою іншого, більш вивченого й дослідженого, яке легше зрозуміти та на цій підставі вивчати взаємозв'язки та взаємовпливи. Моделлю може бути все, що має визначену структуру. Тож активація науково-педагогічного феномену «модель системи» як інструментарію формування складного феномена – автономності студентів – є цілком виправданим з науково-теоретичних та прикладних позицій.

Прагматичною підставою для поширення в науково-педагогічному середовищі методу моделювання та розробки різноманітних за цільовим призначенням моделей (структурно-функціо-

нальних, дидактичних, варіативно-дидактичних, лінгводидактичних) слугує той факт, що моделювання дозволяє оптимально сполучати експериментальне вивчення об'єкта з побудовою логічних конструкцій, абстракцій у будь-якій сфері життєдіяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі проблемі автономності студентів присвячені дослідження таких авторів, як І.І. Малкіна, Н.І. Пидкасистого, Б.П. Єсіпова, Г.І. Щукіної, О.В. Малихіна, Є.М. Ястребцева. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що не існує однозначного підходу до визначення автономності студентів. Автономність студентів розглядається в ряді досліджень як засіб пошуку і засвоєння соціального досвіду (Г.Н. Серіков), як процес використання самоосвітніх умінь під час засвоєння певних елементів соціального досвіду (Ю.Є. Калугін).

Виклад основного матеріалу. Модель системи розвитку автономності студентів вищого педагогічного закладу абсорбує принципи роз-

витку автономності. Поряд із цим, варто визначити й *організаційні принципи* моделі системи розвитку автономності студентів. До таких принципів належать:

- принцип нелінійності (ціннісно вартісна навчальна інформація зберігає свою цілісність, але розгалужується на складники та підкомпоненти, які відповідають індивідуальним можливостям, запитам, схильностям сучасних студентів);
- принцип зверненості до активності особистості через ціннісно вартісну діяльність;
- принципи динамічності та діалогічності сучасної фахової підготовки;
- принципи пізнавальної активності та самостійності майбутнього фахівця;
- принцип опори на провідні види діяльності в разі вибору виду занять та способів розв'язання навчальних завдань.

Конкретизація вихідних положень та принципів моделі системи розвитку автономності студентів створює відповідний теоретичний фундамент. Розробляючи модель системи, було враховано етапи професійного становлення особистості.

Модель системи розвитку автономності студентів у середовищі інтеграції освітньої та самоосвітньої діяльності – це описова характеристика, яка розробляється на засадах синергетичного та компетентнісного підходів, враховує закономірності розвитку автономності, містить вимоги до структури й результатів навчально-професійної діяльності, особистісних якостей майбутнього фахівця, конкретизує шляхи, методи й прийоми розвитку автономності як складної інтегральної властивості.

Модель системи розвитку автономності студентів поєднує п'ять синкретичних блоків:

- блок цілепокладання,
- ціннісно-орієнтаційний блок,
- діяльнісно-процесуальний,
- коригувальний,
- прогностичний.

Конкретизуємо інформаційно-змістові та процесуально-організаційні характеристики кожного блоку.

Блок цілепокладання. *Інформаційно-змістові характеристики блоку.* «... найпріоритетнішими сферами у XXI столітті, – наголошує В. Кремень, – стають наука, як сфера, що продукує нові знання, та освіта, як сфера, що олюднює знання і, насамперед, забезпечує індивідуальний розвиток людини» [2, с. 3]. Закон України «Про вищу освіту» встановлює чіткий розподіл вищих навчальних закладів. Відтепер назва кожного навчального закладу автоматично даватиме відомості про критерії та масштаби його діяльності.

Основними завданнями вищого навчального закладу є:

1) провадження на високому рівні освітньої діяльності, яка забезпечує здобуття особами вищої освіти відповідного ступеня за обраними ними спеціальностями;

2) для університетів, академій, інститутів – провадження наукової діяльності шляхом проведення наукових досліджень і забезпечення творчої діяльності учасників освітнього процесу, підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації і використання отриманих результатів в освітньому процесі;

3) участь у забезпеченні суспільного та економічного розвитку держави через формування людського капіталу;

4) формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах;

5) забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності;

6) створення необхідних умов для реалізації учасниками освітнього процесу їхніх здібностей і талантів;

7) збереження та примноження моральних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства;

8) поширення знань серед населення, підвищення освітнього і культурного рівня громадян;

9) налагодження міжнародних зв'язків та провадження міжнародної діяльності в галузі освіти, науки, спорту, мистецтва і культури;

10) вивчення попиту на окремі спеціальності на ринку праці [4].

У цілепокладанні вузівської освіти наявні певні протиріччя: мету освіти у вищій педагогічній школі значна частина викладачів визначає як засвоєння знакової навчальної інформації. Чим більше її засвоєно, тим вищим вважається рівень освіти людини. Проблема полягає в тому, що випускнику вищого педагогічного навчального закладу в реальній практичній діяльності складно засвоїти той соціально-ціннісний контекст, у якому він буде працювати, оскільки власне педагогічна діяльність спонукає не тільки і не стільки до предметних дій, а до соціальних вчинків. Тому більшість сучасних науковців кінцевою освітньою метою визначають підготовку конкурентоздатної людини-фахівця. Та й під цим кутом зору очевидно є низка протиріч: поняття «конкурентоздатний» – швидкоплинне, змінне, не константне, залежить від ряду зовнішніх факторів, соціальної кон'юнктури, умов, які вирішально впливають на процес фахової діяльності. Тож проблему цілепокладання варто розглядати саме кризь оптику

аксіологічних установок (соціальних та індивідуальних). Саме професійно-аксіологічні установки дозволяють здійснити сепарацію надмірної інформаційності, спрямувати зміст освіти на пізнання людиною самої себе, своєї творчої сутності та розкриття індивідуальності в професійній діяльності, виробити в майбутнього професіонала вміння навчатися протягом життя, постійно оновлювати базу засвоєних знань.

Функції блоку цілепокладання зводяться до конструювальних (прогнозування та планування подальших формотворчих впливів); відбору аксіологічно вартісного змісту навчальної інформації, адекватного визначеним цільовим орієнтирам); технологічних (визначення методів, прийомів, що відповідають висунутій меті – розвитку автономності студента в середовищі інтеграції освітньої та самоосвітньої діяльності); перспективно-розвивальних (студенти вчать орієнтуватися в навчальній та навчально-професійній діяльності, бачити системно її мету та аксіологічний зміст у структурних зв'язках та ієрархії окремих елементів).

Процесуально-організаційні характеристики блоку цілепокладання. Блок цілепокладання переважно активує мотиваційно-спонукальні механізми: виявляються наявні пізнавально-світоглядні інтереси, ціннісні інтенції студентів та здійснюється зіставлення із загальною метою фахової підготовки, що є спонукальним щодо розвитку складників полікогнітивного та світоглядного факторів автономності студентів. У процесуально-організаційному плані блок цілепокладання зводиться до проектування бажаних (очікуваних) результатів. Оскільки автономність не є жорстко фіксованою структурою, а динамічним утворенням, що відбиває інваріантні (еволюційні чи регресивні) переходи до іншого рівня професійної самоорганізації і залежать від багатьох факторів, то мета ставиться певною мірою узагальнено. Її варто співвіднести з тенденціями саморозвитку окремих студентів, майбутніх спеціалістів, наблизити до конкретної ситуації навчання та особистого досвіду кожного, при цьому врахувати можливості флуктуації, різновекторних життєвих, навчальних, навчально-професійних траєкторій, багатоконтекстність. Таким шляхом здійснюється зародження мотивації привласнення ціннісних орієнтирів та настанов, орієнтація на засвоєння теоретичних знань про сутність цінностей.

Ціннісно-орієнтаційний блок. Інформаційно-змістові характеристики цього блоку моделі системи розвитку автономності студентів зумовлені ціннісними орієнтаціями суб'єктів навчально-виховного процесу вищої школи: саме на цьому етапі студенти починають отримувати знання про суть певних навчальних дис-

циплін, здійснюється вплив на емоційну сферу майбутніх професіоналів. Остання тісно пов'язана з розвитком уяви, образного мислення як підвалин для розвитку креативно-творчої індивідуальності. Емоційно-ціннісна та інтелектуально-ціннісна сфери в межах цього блоку розвиваються у єдиному контексті за певною послідовністю, яка має такий вигляд: навчально-аксіологічна мотивація: педагогічний процес у вищій школі має чітку професійну спрямованість, тобто передбачає вихід за межі навчальної діяльності та пізнавальної мотивації, актуалізацію важливих для майбутнього педагога-фахівця професійних мотивів, зауважує М. Фіцула [5, с. 131]. Проблема мотиваційного забезпечення навчального процесу полягає у формуванні не лише пізнавальної, а й професійної мотивації, спрямованої на становлення особистості майбутнього фахівця; набуття й опанування системи спеціалізованих, загальногуманітарних знань; вироблення професійно значущих умінь, розвиток здібностей; створення у такий спосіб основи для засвоєння професійних цінностей.

Рівень та особливості прояву креативного потенціалу студентів розглядаємо як певний показник здатності майбутніх фахівців відчувати міру досконалості своєї праці.

Процесуально-організаційні характеристики ціннісно-орієнтаційного блоку втілюються у використанні ціннісного навіювання, роз'яснення важливості формування вмінь та навичок здійснення автономної діяльності, формування позитивних мотивів навчання.

Діяльнісно-процесуальний блок. Інформаційно-змістові характеристики. Призначення цього блоку – забезпечити оптимальність формування складників як полікогнітивного, так і світоглядного, інструментального й коригувально-рефлексивного фреймів. Як компетентнісний, так і синергетичний підходи вимагають нового розуміння поняття «зміст освіти», яке містить, крім сукупності навчальної інформації, ще й досвід відомих способів дій, досвід творчої діяльності, досвід емоційно-ціннісної діяльності. При проектуванні моделі системи як провідний дидактичний засіб розробляються навчальні програми, відповідно до яких здійснюється автономна навчальна діяльність.

Українська дослідниця Л. Воронець, вивчаючи проблему моделювання навчальних курсів у навчальних закладах III–IV рівнів акредитації, визначає дидактичні принципи формування навчального курсу, зокрема в контексті професійної та наукової спрямованості; системності, врахування міжпредметних зв'язків, фундаменталізації й систематичності; дозованої послідовності, раціонального використання навчального

часу; доступності; уніфіковано-ідентифікаційного діагностування. Вона пише про те, що дотримання принципів урахування міжпредметних зв'язків, доступності, систематичності та дозованої послідовності в процесі формування навчального курсу вищої школи актуалізує проблему вибору способу впорядкування й наповнення його змістового блоку. [1, с. 11].

Передача студентам загальнолюдського й професійного досвіду, формування у студентів здатності до усвідомленого вибору, створення індивідуальних критеріїв оцінки автономної навчальної діяльності, заснованих на гуманістичних ідеалах, – завдання, яке розв'язується в межах діяльнісно-процесуального блоку. Цей блок забезпечує накопичення досвіду ціннісної поведінки, усвідомлення студентами особливостей індивідуального фахового саморозвитку, стимулює професійно орієнтовані дії та вчинки.

Процесуально-організаційні характеристики цього блоку втілюються у «роз'яснення переваг автономної діяльності» та «автономних дій»: ідентифікацію факторів, вчинків, суспільних явищ, культурно-історичних подій (своєрідне накопичення знань про цінності).

Бально-рейтингова система достатньо успішно діє у вищих педагогічних закладах освіти, відкриваючи можливості для впровадження спецкурсів, спецсеминарів, факультативів. У такий спосіб ідеї ціннісної свободи особистості набувають конкретних обрисів: можливість вільно обирати форму навчання та його зміст (якщо йдеться, наприклад, про спецкурси за вибором чи факультативи), забезпечує гарантованість формотворчим впливам. Вищезначені різновиди навчальної діяльності, окрім суто формувальних завдань, підводять до сенсової рефлексії та самооцінки. У такий спосіб діяльнісний блок моделі системи розвитку автономності студентів тісно пов'язується з блоком коригувально-рефлексивним.

Коригувальний блок. *Інформаційно-змістові характеристики.* Вищий навчальний заклад повинен визначити благо людини найвищим критерієм оцінки своєї діяльності, принципи рівності, справедливості, людяності – нормою взаємин між людьми. Навчально-виховний процес сам по собі сприяє наближенню до внутрішнього світу інших людей і потребує постійного коригування, розвитку рефлексивного апарату.

Динаміку формування автономності забезпечує коригувально-рефлексивний фрактал автономності. Рефлексія – одна із найважливіших властивостей свідомості. Можливість її виникнення в індивіда формується у процесі пізнання оточуючого світу, суспільства, оволодіння діяльностями, що історично склалися, та способами спілкування з іншими людьми й ідеальною фор-

мою відбиття. Таку форму відбиття повинен забезпечити коригувальний блок.

Ефективність стимулювально-формувальних впливів підвищується чи знижується в залежності від наявності контролю чи самоконтролю за їх здійсненням. Під контролем в автономній діяльності розуміється спрямоване спостереження за висуванням та виконанням вимог. Самоконтроль як одна із форм самосвідомості – невід'ємна частина узагальненого вміння регулювати свою поведінку, дії, емоції. Контролюючі дії допомагають суб'єкту ціннісної діяльності краще зрозуміти зміст знань, мотивів окремих учинків, сприяє виробленню морального мислення.

Процесуально-організаційні характеристики коригувального блоку моделі системи розвитку автономності студентів зводяться до застосування ціннісного аналізу окремих міжособистісних, навчальних ситуацій. Саме рефлексивні механізми повинні забезпечити «підтримувальний характер фахового навчання», знизити спонтанність міжособистісних впливів, що панують у студентській спільноті. У практичній проекції такі заходи мають конкретизуватися в досягнення групової однотайності на засадах суспільно важливих моральних цінностей.

Прогностичний блок моделі системи розвитку автономності студентів. *Інформаційно-змістові характеристики.* Формування автономності студентів – це шлях від первинної мотивації, розуміння і сприйняття сутності, основних норм і понять до практичної реалізації набутого в діяльності. Суспільна затребуваність майбутнього фахівця – важливий підсумок навчання у вищій школі.

Дослідниками визначено, що у структурі будь-якої продуктивної діяльності домінує когнітивний початок, що завжди позитивно впливає на якість підготовки майбутніх спеціалістів. Перебуваючи тривалий час статусно у ситуації «того, кого вчать», студент неусвідомлено зникає до репродуктивних видів діяльності, дії за шаблоном, не повною мірою усвідомлює творчу природу навчальної праці. Тому у тривалій різновекторно-мережеві взаємодії студентів переважно автономність остаточно формується в межах прогностичного блоку, який є спонукальним також і для окремих фракталів. Використання в цьому блоці інноваційних форм та методів формування автономності здійснюється за такими принципами, як принцип компліментарності (передбачає гармонійне зіставлення змісту освіти та духовно-моральної атмосфери вищого навчального закладу), принцип провідної ролі теоретичного пізнання, у відповідності до якого загальнолюдська моральна теорія відіграє роль координатора мистецько-педагогічного дискурсу, принцип активності, який постулює, що етичні

знання не є результатом ідеального споглядання об'єктивної реальності, а відбиттям етичного дискурсу та практико перетворювальних, творчих дій.

Процесуально-організаційні характеристики. Професійний потенціал студентів розкриваються на ґрунті формулювання особистісного сенсу шляхом спільного обговорення, дискусій, у творчій діяльності. Для майбутніх професіоналів виняткового значення набувають питання засвоєння професійного та загальнокультурного контексту з метою розвитку власної творчої індивідуальності, формування естетики праці, власного професійного стилю.

Окрім блоків, модель системи розвитку автономності студентів включає також визначені й схарактеризовані принципи автономності. Процедура реалізації моделі системи можлива за декількома *позиціями* (тут термін «позиція» застосовується у значенні *варіант, напрям, можливий шлях*). Основними з цих позицій є: а) **оптимальна** реалізація моделі системи формування автономності студентів (реалізовані у процесі фахової підготовки всі блоки в сукупності з визначеними й схарактеризованими організаційно-дидактичними умовами); б) **імовірнісна**: реалізуються блоки із двома або трьома умовами як супровідними; в) **критична**: реалізуються окремі блоки моделі системи розвитку автономності та окремі організаційно-дидактичні умови формування автономності студентів.

Теоретичні узагальнення цієї статті потребують наступного зауваження: недоліком будь-якої моделі, у тому числі й структурно-функціональної, є те, що вона завжди формальна.

А. Петровський пише про те, що дидактична модель навчального предмета включає два блоки: основний, куди включено то зміст, заради якого навчальний предмет введений у навчальний план підготовки спеціаліста, і блок засобів, або процесуальний блок, що забезпечує засво-

єння знань, формування різних умінь, розвиток і виховання особистості студента. Важливо зазначити, що кожен навчальний предмет багатофункціональний, має багатоцільове призначення, але в кожній дисципліні повинна бути виділена провідна функція, з огляду на яку вона була включена в структуру навчального плану і на підставі якої може бути побудована типологія навчальних предметів. Ця функція забезпечується перш за все основним компонентом змісту дисципліни і багато в чому визначає конкретне наповнення допоміжного, процесуального блоку її змісту [3].

Висновки. Незважаючи на такі думки, вважаємо, що теоретичне обґрунтування моделі системи формування автономності студентів, яке передбачало конкретизацію методу моделювання та типу моделі, виходячи з її призначення, вихідних положень і принципів на засадах синергетичного та компетентнісного підходів, втілюється у розробку п'яти взаємопов'язаних блоків, кожен із яких описується за допомогою інформаційно-змістових та організаційно-процесуальних характеристик.

Список використаної літератури:

1. Воронець Л.П. Дидактичні основи формування навчального курсу у вищих закладах освіти III–IV рівнів акредитації: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.01.09 / Криворіз. держ. пед. ун-т. Кривий Ріг, 2009. 20 с.
2. Кремень В.Г. Освіта і наука України. Шляхи модернізації. (Факти, роздуми, перспективи). Київ : Грамота, 2003. 216 с.
3. Петровский А.В. Личность. Деятельность. Коллектив. Москва : Политиздат, 1982. 255 с.
4. Про освіту: Закон України, прийнятий 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 30.04.2018).
5. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи. Київ : Академвидав, 2006. 520 с.

Popov R. The students' autonomy development: fundamentals of didactic process modeling

The article states that the concept of "model" is used in the broad sense as a system that is mentally imagined and materially realized by displaying or reproducing an object of research. This concept needs to be capable of replacing the object so that its examination gives new information about this object of modeling. This allows optimally combine the experimental examination of an object together with the development of logical constructions, abstractions in any sphere of life. Among this, the model of the students' autonomy in higher education institutions is presented, which unites five blocks having their own characteristics.

The model of the students' autonomy development in higher education institution absorbs the principles of the autonomy development. Along with this, the organizational principles of the model of student's autonomy development were also defined. These principles include: the principle of non-linearity; the principle of attentiveness to the activity of the individual through valuable activities; principles of dynamism and dialogicity of modern professional training; principles of cognitive activity and independence of a future specialist; the principle of relying on leading activities in the choice of types of classes and ways of solving educational tasks.

Specification of the initial principles and principles of the model of the students' autonomy development creates an appropriate theoretical foundation. While developing the model of the system, the stages of the individual's professional development were also taken into account. We believe that the model of the students' autonomy combines five syncretic blocks: purpose-setting, the value-orientation, activity-procedural, correc-

---

tive, forecasting blocks. Generalization of the psychological and pedagogical information allows to distinguish the informational and purposeful and procedural and organizational characteristics of each block. It is believed that the theoretical substantiation of the model of the students' autonomy development, which involves specifying of the modeling method and the model type, based on its purpose, initial provisions and principles on the basis of synergetic and competent approaches, is embodied in the development of five interconnected blocks, each of which is described by means of the informational and purposeful and procedural and organizational characteristics.

Key words: *model, students' autonomy, model of the students' autonomy development, higher education institution.*